

Croatica XX (1989) — 31/32 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Vlaho Bogišić

**BILJEŠKE O VEBEROVIM KRATKIM
PUTOPISIMA**

UDK 886.2—992

Premda se Veberovim putopisima kroatistika bavila, kritička i povijesna prosudba o njima nije izrečena. Poetička dosljednost u porabi klasicističke matrice te iz nje izvedena periodizacijska paradoksalnost otkrivaju odnose što problematski nadilaze promatrani žanrovski model.

Baveći se još početkom stoljeća opsežnim Veberovim književnim prinosom, Nikola Andrić postavlja i danas metodološki aktualnu tezu kako protagoniste svoje književne tradicije uglavnom poznamo, pa nam ipak prava »kritička ocjena« njihova rada izmiče.¹ Kad se sredinom stoljeća Antun Barac bude, jedini dosad, ozbiljno pozabavio Veberovim putopisima,² dovest će, postojan u vlastitom programu iz članka *Između filologije i estetike*, u logički prijepor prvi dio Andrićeve jednadžbe. Andrić — koga inače kao istraživača Veberova djela respektira, s dosta razloga pretpostavlja Barac — »Veberovih putopisa nije čitao«,³ a u odnosu poznato i prepoznato drugo bez prvog nije moguće. Barčeva sumnja u Andrićevo temeljitost može, međutim, biti posljedica i različitih razina pristupa Veberovu djelu. Reducirajući u portretu Vebera putopisni segment na jednu rečenicu kojom ga pribraja onom novelističkom, Andrić, naime, ne postupa drukčije od Barca koji referirajući, u monografski zasnovanoj studiji o Veberovim putopisima detaljno elaborira tri »veća spisa« objavljena u knjigama, a preko kraćih tekstova ovlaš prelazi, podižući dapače, tako postavljenim opserviranjem, vlastite pretpostavke na razinu analogijskih zaključaka.

Iako se i Andriću i Barcu zapravo čini kako je problem u metodi; do umirujućih rezultata ne mogu doći jer prejudiciraju vlastitu poziciju nauštrb predmeta. A kad je o Adolfu Veberu Tkalčeviću i smislu njegovih književnih nastojanja riječ, to je posebice kontraproduktivno. Prisutan u hrvatskom književnom životu neposredno i žustro četrdeset presudnih godina njegova sazrijevanja — od porođajnih zanosa (»ilirizma«), preko pubertetske stege (»apsolutizma«) do prvih znakova frustriranosti — Veber djeluje kontinuirano kroz razdoblja što su ih potonja književnopovijesna artikuliranja pokušala sistematizirati atribucijama s različitim uporištima, književnim i kulturološkim, a koje se mogu svesti u raspon od »književnosti preporoda«, pa romantizma, do književnog rada »pod apsolutizmom«, pa realizma. Distinktivna uporaba termina »romantizam« i »realizam«, u njihovu na jednoj strani filozofijskom i estetičko-poetičkom značenju, odnosno na drugoj književnohistorijskoj periodizacijskoj valentnosti, nije u nas apsolvirana od Andrića do danas. Stoga je i skala raspona suvremenih opisa Veberova značaja od, čini se, dalekosežno precizne Živanče-

¹ Nikola Andrić, *Pod apsolutizmom*, Zagreb 1906. U dijelu panorame posvećenom Veberu (str. 75—87), prethodno obavljenom i u »Narodnim novinama« 72 (1906), 182—183, pod naslovom *Književni rad Adolfa Vebera Tkalčevića*, Andrić kaže: »Mi znamo o većini (naših književnih trudbenika, op.) kad su se rodili i kad su umrli, ali: k a k o treba da mislimo o njima, to još uvijek ne znamo«.

² Antun Barac, *Putopisi Adolfa Vebera Tkalčevića*, Rad JAZU, knj. 281, Zagreb 1950.

³ Barac, nav. dj., str. 98.

viševe specifikacije »prosvjetitelj«⁴ do Šicelova uvjerenja kako njegovu putopisu nisu motivirani samo »poučno utilitarističkim ciljem«, već ih odlikuju i »stvarne umjetničke pobude«⁵ — oskudna samo za sinkronizacijski ključ. Podrazumijevajući žanrovski karakter putopisa, Barac one Veberove drži »književnijima« od putopisa Veberovih suvremenika, s izuzetkom Nemčića. Štoviše, drži kako je iz toga shvatljivo zašto je svoje opise putovanja izdavao u knjigama, pa te knjige odmjerava spram kanona »putopisa evropske romantike«.

Četiri je putopisa izdao Veber u knjigama: *Put na Plitvice* (1860), *Listove o Italiji* (1861), *Varaždinske Toplice* (1876) i *Put u Carigrad* (1886). Četiri su izlazila u časopisima: *Kratak opis duga putovanja*⁶, *Dopisi o Italiji*⁷, *Bakar*⁸ i *Samobor*⁹. Fragmenti putopisa *Put u Dalmaciju* publicirani su iz ostavštine u *Sabranim djelima*¹⁰. Držeći se Barčevih instrukcija Ante Franić će pročitati *Kratak opis* spisom »mladenački naivnim i bez književnih odlika« a za *Varaždinske Toplice*, *Bakar* i *Samobor* ustvrditi »da se ni uvjetno ne mogu uvrstiti među putopise«, jer se u njima »isključivo ili pretežno daju geografsko historički podaci ili opisi«.¹¹ Nekritički odnos prema izvorima samo potvrđuje kakve mogu biti posljedice Barčeve podjele. Sam je Barac ukazao na njeno slabo mjesto — *Listove o Italiji*, objavljene i u časopisu i u knjizi, no kako se nije detaljnije pozabavio komparativnom analizom kodeksa, izveo je zaključak iz pretpostavke. Drugo slabo mjesto: diferenciranje književne publike na čitatelje knjiga i čitatelje časopisa proizlazi već iz onodobne mogućnosti publiciranja u periodici. Veber je, i kad je o putopisima riječ, tu mogućnost gotovo maksimalno koristio, od »Danice« do »Vijenca«, ali je ona jednostavno bila limitirana.

U navodno neknjiževni *Kratak opis* Veber uvršćuje, primjerice, beletrizirani doživljaj svog suputnika trgovca iz Rusije¹², razma-

⁴ Milorad Živančević, *Ilirizam*, u: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, Zagreb 1975, str. 142.

⁵ Miroslav Šicel, *Putopisi Franje Horvata Kiša*, u: *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Zagreb 1971.

⁶ »Danica«, 13 (1847), 37—40.

⁷ »Neven«, 7 (1858), 29, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 39.

⁸ »Vienac«, 7 (1875), 37—38.

⁹ »Vienac«, 16 (1884), 37—38.

¹⁰ *Djela Adolfa Vebera*, I—IX, Zagreb 1885—1890.

¹¹ Ante Franić, *Hrvatski putopisi romantizma*, Zadar 1983. Usp. Franićevu procjenu *Kratka opisa* s Barčevom — »spis mladenački naivan i bez književnih odlika... više novinarski referat nego književno djelo«.

¹² Veber nipošto ne piše samo o »dosta znamenita što mu se na putu sluči«, nego u »izvještaj« komponira crtice, sve doduše u nakani da »putem naših listova preljubljenom svomu narodu... blagostanje unapredi«, što, međutim, želi postići posredovanjem ugođaja a ne argumentacijom novinskog izvjestitelja.

tranja o Šturovoj koncepciji književnog jedinstva, Zagreb naziva »zagonetnim gradom«! Pred Bakrom se, u putopisu *Bakar* posvećma prepušta emocijama — »Pomisli si razsvjetu tako položenog grada: čarobna je. Svaki se prozor vidi gdje plamt i u ognju, a svaki se pohiljadjuje u morskoj pučini, pa gledaš u cielosti dva grada, jedan na kopnu, drugi u moru, sievajuci milijuni svjetiljakah«; u Samobor čitatelja vabi »radi zdravlja«, a kad govori o Varaždinskim Toplicama izrijeikom objašnjava zašto se nakon »liječničkog« (Rakovčeva) i »mjestopisno povijesnog« (Tkalčićeva) odlučio na vlastiti opis: »hotio sam«, kaže, »potanje prikazati današnji lik i život u tih znamenitih kupeljih, načinom šaljivim, koji se lagje prima čitatelja«. Elemenata za književnu atribuciju Veberovih putopisa nađe se, očito je, i u onim kraćim, dapače ponekad i lakše nego primjerice u *Putu na Plitvice*, koji kao da je preuzet iz Didotova osamnaestostoljetnog zbornika »Histoire generale des voyages«.¹³

Listovi o Italiji temeljni su izvor Barčeve argumentacije u ocjeni Veberova putopisanja. O svom putovanju u Italiju Veber je objavio bilješke, odnosno tekstove u tri kodeksa: časopisu »Neven« iste (1858) godine kad je putovao, posebnoj knjizi publiciranoj u Zagrebu »brzotiskom« Antuna Jakića (1861) i prvom svesku *Sabranih djela* što ih je zasnovao za života (1885). Unatoč tome što se sâm koristi kodeksom *Sabranih djela*, Barac drži uputnim upozoriti Vladoja Dukata da je pogriješio tvrdeći da su »Listovi« objavljeni istom 1861.¹⁴ Već u upozorenju Barac je nepouzdan tužitelj, jer kao prvotni izvor navodi brojeve 29, 31, 32, 34 i 35 »Nevena« za 1858. Pod naslovom *Dopisi iz Italije* Veberova su pisma Vinku Pačelu objavljena i u broju 33 (dio trećeg dopisa) što je manje važno, ali i u broju 38 i 39, što je već presudno važno, jer je božićni broj 39, u kojem izlazi peti Veberov »dopis«, posljednji broj »Nevena«. Stoga je potpuno pogrešan Barčev zaključak: »U ta četiri pisma...« i »Unatoč tome prekinuto je njihovo objavljivanje u 'Nevenu' oznakom da su završeni«. Dopisa nije bilo četiri nego pet i nisu prekinuti oni nego »Neven«! Prema datacijama iz drugog kodeksa i prema tonu petog dopisa može se pretpostaviti da je Veber za »Neven« ako ne pripremio cijeli materijal, a ono svakako namjeravao nastaviti započetu seriju. Kako je pogriješio Dukat, lako je zaključiti: usprkos ogradi priređivača, pouzdao se u glavno kazalo koje je za *Sabrana djela* priredio Cvjetko Rubetić i u kojem nije naveden podatak o prvotisku iz »Nevena«. Dukatov je propust uostalom uzgredan, a Barčev nema samo principijelnu težinu, nego je i fundamentalna greška. Da je bio uspoređio kodeks dva i

¹³ *De toutes les relations de voyages*, npr. Tome IV, Paris 1747.

¹⁴ O Veberovim putopisima pisao je Dukat usput, baveći se Nemčićevim *Putositnicama*.

kodeks tri, Barac bi odmah vidio da se razlikuju u broju »listova«. Knjiga iz 1861. ima ih dvadeset četiri, a u *Sabranim djelima* nalazimo jedan manje. Ono što je bilo najprije *Dopis III*, postalo je prvo *List III*, pa onda minimalno promijenjen *List II*. Struktura jednog teksta mijenjala se, dakle, u rasponu od trideset godina nekoliko puta, pa neće biti presudno je li objavljen u časopisu ili knjizi, već s kojom namjerom i kako je izveden. Svaki je Veberov književni korak podređen prosvjetiteljskoj tendenciji »razumnog odgoja čovjeka« u kojoj je i književnosti namijenjena prepoznatljiva »didaktička uloga«. Bilo da prevodi klasicistički roman Krasickog, bilo da žestoko oponira infiltraciji, činilo mu se, odveć liberalnih nazora Eugena Suea, bilo da piše svoje primijenjene novele ili primjenjuje vlastitu putopisnu matricu, Veber je uvijek pisac jednote istog teksta i uvijek jednako malo ili jednako mnogo književnik. Recenzent »Književne smotre«, vjerojatno Ivan Filipović, piše u prikazu Veberova *Carigrada* kako ovaj sjajno opisuje »krasotice«, te da je samo šteta »što nije mogao zaviriti i u hareme«. ¹⁵ Filipović je, sva je prilika, preteča suvremenih književnih kritičara koji pišu o onome što ne čitaju, jer se u spomenutom putopisu, kao svojedobno u *Kratku opisu* nad golim gležnjevima Slavonki, Veber zgraža novosadskom običaju da djevojke na ples dolaze bez pratnje majki. Teže je Filipoviću zamjeriti što za »realizam« drži »triježno razmišljanje« i »slikanje stvari onakvima kakve jesu«. Dvadesetak godina ranije Gjurjo Deželić u opsežnom izvještaju o *Putu na Plitvice* slično rezonira kad veli da se »put vidi romantičnim«, poistovjećujući egzotiku s »romantikom«. ¹⁶ Ne samo zbog dva spomenuta, gorka je Barčeva zabluda da »o Veberovim putopisima nije za piščeva života izašao nikakav opširniji prikaz«. ¹⁷ Previdio je time, na žalost, upravo ono što hrvatska književna tradicija ekskluzivno omogućuje — simultani sraz koncepcija prosvjetiteljstva i realizma. Dok Veber, kao živi spomenik čita u Akademiji, kako Zlatko Posavac citira Franju Markovića — popularne »nazovi studije« ¹⁸ — i piše svoju »korekturu« Amicisova *Carigrada*, Narodne novine već imaju pravog kritičara koji u ljetnoj dokolici ironizira — »Osobito fina mosa, naš putopisac nije ni zalazio u ulice, u krajeve grada, u kojih bi mu nos mogao biti osobito povrijeđen, zaboravljajući pri tom da i smradne, nečiste ulice, mogu biti veoma zanimive, otvorene stranice žive historije«. ¹⁹ Veber je sretan što je Zagreb čist, a Janko Ibler — glasnogovornik novog naraštaja i, zašto ne, nove, građanske klase — čezne za tvornicama.

¹⁵ An, *Put u Carigrad*, Književna smotra, 5 (1887), 10.

¹⁶ Đuro Deželić, *Put na Plitvice*, Narodne novine, 26 (1860), 56.

¹⁷ Barac, nav. dj., str. 97.

¹⁸ Zlatko Posavac, *Estetički pogledi Adolfa Vebera Tkalčevića*, »Kolo«, 8 (1970), 3.

¹⁹ Janko Ibler, *Nove knjige*, Narodne novine, 53 (1887), 176.

Putopisac u noveli («... ima i u Bakru svačesa, što sam jur u svojim novelah opisao»; spominje New York u *Nadali Bakarki*), novelist u putopisu svakako rjeđe, stoga je Veberu forma kratkog popularnog teksta beletrističke podloge idealni medij. Ne samo što nije moguće otvoriti filološku raspravu o Veberovu shvaćanju jezičnog i književnog jedinstva bez poznavanja polemike koja se razvila iz *Kratka opisa*, a u kojoj je već na početku od Maksa Plešivečkog²⁰ dobio možda i najgorče od brojnih pilula osporavanja kojima nije oskudijevao, već su ti tekstovi pretpostavka cjeline bez koje nije moguće prepoznati identitet pisca i kontroverznog vremena u književnosti koju je živio i koja ga je neopravdano, na svoju štetu zaboravljala. Trebalo bi se nad putopisima i prozom Tkalčičevom vratiti Šicelovu promišljanju »integracije heterogenih stilova«,²¹ odlučnije poći tragom klasicističkog kontinuiteta koji je u Veberovoj »misli domorodnoj« karakteristično stopio utilitarno i zanosno, razumsko i razdrto kao kad kaže — »Ovoliko sam o Bakru i zato kazao, da svratim pozornost našega občinstva, po-naglavu odlučujućih krugovah na taj biser Hrvatske, koji bi zaslužio da se okuje u zlato blagostanja, pak da se vazda na prsijuh nosi«.

ZUSAMMENFASSUNG

Im kroatischen literarischen Leben war Adolfo Veber Tkalčević vierzig entscheidende Jahre seiner Heranreifung, von reformatorischen Begeisterungen (des »Illyrismus«) durch Pubertätszucht (»unter dem Absolutismus«) bis zu den ersten Anzeichen der Frustration, unmittelbar und emsig anwesend. Er wirkte in einer Kontinuität durch die Epochen, die von späteren literarhistorischen Gliederungen mit Attributionen verschiedener literarischer und kulturgeschichtlicher Anhaltquellen systematisiert geworden waren, und die auf eine Spannweite von der »Literatur der Wiedergeburt« bis zum Romantismus und dem literarischen Wirken unter dem Absolutismus und schliesslich bis zum Realismus zusammengeführt werden können.

Obwohl sich die Kroatistik mit Vebers Reisebeschreibungen beschäftigte, sind diese geschichtlich-kritisch nicht beurteilt worden, daher aber wird dem parallelen Lesen verschiedener Codices, in denen sie veröffentlicht wurden, der Wert einer Standardisierung verliehen, wenn die poetische Folgerichtigkeit im Gebrauch der klassizistischen Matrize und die aus ihr abgeleitete Periodisierungsparadoxie Beziehungen entdecken, die vom Problem her das betrachtete Genremodell übersteigen.

²⁰ Maks Plešivečki, *O Šturu i Adolfu Veberu Tkalčeviću*, »Danica«, 14 (1848) 10—12.

²¹ Evolutivna putanja Veberova djela, oteta u svome opsegu a i suvremenom utjecaju prigodnoj dijakronijskoj kvalifikaciji, dokumentira prijeko otvorenim periodizacijsko pitanje književnosti na standardiziranome hrvatskom jeziku.